

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

שם השיעור: מפתחות לפיענוח שיר השירים

שם המרצה - אלקנה שרלו, elkansh@gmail.com

"...שמתחלקים בפירוש משל שיר השירים למנעולים..." (פירוש המיוחס לרס"ג)

מפתחות הפשט:

1) משמעות שם המגילה: "שיר השירים"

א. פרשן צרפתי אלמוני מימי הביניים (מובא ב"אהבת עולם אהבתיך" - קריאה חדשה בשיר השירים, אליהו עסיס, עמ' 216-217):

וגם יש לומר "שיר השירים" - מיוחד מן השירים שהיו לשלמה, כי הרבה שירים היו לו כדכתיב "ויהי שירו חמישה ואלף", וזה אחד מהם. ויש לומר כי מאותם שירים בחרו אנשי חכמה אלו השירים ודבקום (ע"פ הגמ' בבא-בבא-בבא ט"ו). - חזקיה וסיעתו חיברו ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת), כדי ללמד על הקב"ה וכנסת ישראל. והכי קאמר – שיר שנתקן מן השירים אשר לשלמה, שלקחו משיריו ואספו שיר זה, וסדרוהו על דרך הקב"ה וכנסת ישראל, והשאר הניחום. כי זה נתייסד ברוח הקודש ונכתב בתוך כתבי הקודש כי קודש קודשים הוא (ע"פ המשנה בידיים פרק ג'). כי אנשי החכמה סדרו דבריו של שלמה כדכתיב "אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה..." , ומדברי משליו דכתיב "וידבר שלמה שלשת אלפים משל" סדרו משלי וקהלת שמלמדים חכמה ויראת שמים.

ב. דברי פרופ' אליהו עסיס (שם עמ' 15-17):

שיר השירים איננו אוסף של שירים נפרדים, אבל הוא גם איננו סיפור עלילתי אשר מספר את קורותיהם של זוג אוהבים. שיר השירים הוא יצירה ספרותית אחת, שלה התחלה, אמצע וסוף. אורגניזם אחד, שבחסרון אחד מפרטיו – השלם חסר... אי אפשר לעמוד על שום אורגניזם ספרותי בלי לחשוף את מבנה היצירה, ואולם אין לבלבל מבנה זה עם העלילה. בסיפורת חייבת להיות עלילה, אך לא כן בשירה. רוב סוגי השירה מאופיינים בהיעדר עלילה, וגם בשיר השירים המבנה אינו עלילתי. מבנה הספר נוצר מן המשמעות העולה בהצטרפותם של תמונות, רגשות וחוויות לכלל רצף שיש בו היגיון. את מבנה הספר יש לחפש אפוא בתחום השייך לסוגה זו – בעולם החוויות של האהבה, במבנה הפסיכולוגי של

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

האוהבים... גם לאחר שייחשפו היחידות המרכיבות את הספר, נראה כי אין מתגלה מבנה עלילתי, שכן הספר עוקב אחר החוויות הפנימיות של האיש והאשה...

← ראו שירים של "הצטרפות תמונות" לדוגמה מתוך המגילה: ד', ח - ה', א \ ה', ב ואילך

2) סיפור האהבה שבשיר השירים

דברי הרב יובל שרלו ("אחריך נרוצה", פירוש על שיר בשירים, עמ' 46-48):

דומה כי לפנינו סיפור התגברות על מכשולים בדרכה של האהבה בלבד. מבחינת הפשט מדובר בסיפור אחד מני רבים על כוחה של אהבה ויכולתה להתגבר על מכשולים העומדים בדרכה. במבט ראשון דומה כי הבעיות העיקריות העומדות בדרכם של בני הזוג הן בעיות חיצוניות – מבחינתה של הנערה אין היא חופשייה להחליט על עתידה, ואין לה מסור לה. גורמים רבים עומדים בדרכה. גורלה המר לה... מכשולים חיצוניים מצויים גם בעולמו של הדוד. אף אהבתו לנערה אינה סלולה בשושנים. אמנם מלך הוא, אך ישנם גורמים בארמון המלוכה אשר מפריעים לאהבתם להתפתח... רשימת מפריעים זו אינה קצרה, וניתן לבסס עליה את כל סיבוכי האהבה. ניתן לחזק הבנה פשטנית זו בפסוקים מתוך הספר עצמו: "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה". כאילו בא הספר ללמד כי מעבר לכל המכשולים - כוחה של האהבה חזק מהם.

ברם כל אלה מהווים רקע בלבד לסיפור האמיתי – לעולם אין מפריעים חיצוניים יכולים לכוחה של האהבה... המפריעים החיצוניים אמנם מקשים על התפתחות האהבה, אולם אין הן נוגעים בשרשה. כל האמור לעיל הוא רק סיפור המשנה של המגילה, שאינו מקל על דרכה של האהבה, אך אין הוא נושאה המרכזי... במרכז המגילה עומדת הבעיה המהותית שבין הדוד ובין הרעיה. אף שרוח הכיסופים ההדדיים והזיקה הנפשית שבין השניים מרחפת מעל הפסוקים, מדובר בסיפור מסובך, המלווה את נפתולי האהבה שבין הדוד והרעיה... אהבת הדוד והרעיה נתקלת בבעיות מסוג אחר, המתאפיינות בכך שהן אימננטיות, פנימיות, לאהבה ולא חיצוניות לה. במבט שטחי נראית אהבה זו כדבר מה שהוא בלתי אפשרי. שכן אין מדובר במפריעים חיצוניים בלבד, אלא בשפות אהבה שונות לחלוטין. אהבה בעולמו של המלך שונה לחלוטין מאהבה בעולמה של הנערה... מספר שיר השירים עולה כי הבעיה העיקרית מצויה במה שנראה בלתי אפשרי – גישור בין עולם מושגי שונה לחלוטין.

← ראו "שפות אהבה שונות" לדוגמה מתוך המגילה: ג', א-ד \ ג', ו-יא

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

3) תפאורת טבע ארץ ישראל שבשיר השירים

דברי פרופ' יהודה פליקס ("שיר השירים" - טבע, עלילה ואליגוריה, עמ' 7, 10, 15-16):

זו יצירה מתוכננת שיסודה בתמונה מעולם החי, המתארת את התפתחות האהבה אצל אייל ואיילה במקביל לתמורות העונתיות בטבע הארץ. אהבה זו רצופה תהפוכות של התרחקות והתקרבות, תעיות וחיפושים, פחדים מפני "שועלים קטנים" ומחבלים גדולים. עלילות והרפתקאות אלה מתמשכות עד שהאייל והאיילה מתבגרים ואהבתם מבשילה. אז הם מקימים משפחה "תחת התפוח", מקום הולדתם כעופרי איילים. על רקעה של תמונה זו מחיי "צבאות ואילות השדה" שזר המשורר את חוט עלילת האהבה בין הרעיה לדוד. הוא ארג מסכת רחבה של עלילות, במציאות ובחלומות האוהבים, שרק לאחר מאבקים והתלבטויות זכו לפיתרון המיוחל, להתגשמות חלומותיהם.

שלושה מוטיבים יסודיים משולבים ביצירה זו: המוטיב הסוציאלי-עלילתי על המאבק בין הנערה בת הכפר עם בנות החצר המיוחסות על אהבת המלך - הדוד. שני המוטיבים האחרים הם תיאוריים: התפתחות האהבה בין הרעיה לדוד לאור התמורות בצומח ובחי במחזור השנה. במקביל בא הדימוי הספיציפי של האוהבים ל"צבאות ואילות השדה", שהאהבה בין המינים הולכת ומבשילה עם התבגרותם במהלך עונות השנה.

המוטיב של דימוי האהבה בין הרעיה לדוד למחזור חייהן של חיות בר יפות אלה עובר כחוט השני לאורך כל שיר השירים, כשבמרכזו הפזמון: "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה, אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". בנות ירושלים לועגות לטענתה של הנערה הכפרית כי המלך אוהבה, וכנגדן היא מעלה לפניהן את הדוגמה מחיי הצבאות והאילות, כי אהבה אמיתית וטבעית דרכה להתבגר ולהבשיל בהדרגה.

מפתח בין הפשט לדרש:

4) "שיר השירים אשר לשלמה" - ייחוס המגילה לשלמה המלך

א. ע"פ המתואר בפרקי מלכות שלמה בספר מלכים א' - החכמה הרחבה, העושר המופלג, האהבה...

ב. מדרש שיר השירים רבה א': שלושה ספרים כתב: משלי קהלת ושיר השירים. אי זה מהן כתב תחלה? רבי חייא רבה

אמר משלי כתב תחלה, ואחר כך שיר השירים, ואחר כך קהלת. ומייתי לה מהאי קרא (= ומביא הוכחה מפסוק זה):

"וידבר שלושה אלפים משל" משל זה ספר משלי, "ויהי שירו חמישה ואלף" זה שיר השירים, וקהלת בסוף אמר... תני רבי

חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח הקודש ואמר שלושה ספרים: משלי וקהלת ושיר השירים. רבי יונתן אמר:

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

שיר השירים כתב תחלה, ואחר כך משלי ואחר כך קהלת. ומייתי לה רבי יונתן מדרך ארץ: כשאדם נער אומר דברי זמר, הגדיל אומר דברי משלות, הזקין אומר דברי הבלים. רבי ינאי חמוי דרבי אמי אמר: הכל מודים שקהלת בסוף אמרה. ג. אבות דרבי נתן א', ד: הוּו מתונין בדין. כיצד? מלמד שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין. שנאמר משלי כ"ה: "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה", ולא שהעתיקו אלא שהמתינו. אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו. בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנזו אותם, עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם.

מפתחות הדרש:

5) קדושת מגילת שיר השירים, משנה מסכת ידיים ג', ה:

כל כתבי הקדש מטמאין את הידים. שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים. רבי יהודה אומר, שיר השירים מטמא את הידים, וקהלת מחלוקת. רבי יוסי אומר, קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת. רבי שמעון אומר, קהלת מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל. אמר רבי שמעון בן עזאי, מקובל אני מפי שבעים ושנים זקן ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה, ששיר השירים וקהלת מטמאים את הידים. אמר רבי עקיבא, חס ושלום, לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש, ושיר השירים קדש קדשים. ואם נחלקו, לא נחלקו אלא על קהלת. אמר רבי יוחנן בן יהושע בן חמיו של רבי עקיבא, כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו.

6) המשל והנמשל בשיר השירים - הרב סולובייצ'יק (איש ההלכה בהערה בעמ' 119-121):

אופיו האליגורי של שיר השירים מהווה יסוד מוצק בהלכה, שעליו מתנוססת קדושת כתבי הקודש החופפת על מגילה זו (מטמאת את הידים) וקדושת השם (כינויים) הכרוכה בשם שלמה — מלך שהשלום שלו. גם האגדה מפרשת את שיר השירים מבחינה סמלית. ברם, נתקלים אנו בפירוש דואלי: א) בתור אליגוריה מיטפיסית-היסטורית (ב) אליגוריה מיטפיסית-אוניברסלית. הראשונה מפרשת את הספר כשיר של הקב"ה וכנסת ישראל הבוקע ועולה מתוך התהליך ההיסטורי של אומה זו; השניה נוטה לדרוש אותו כמין חומר לשירת האלהים והאדם בכלל המבטאת את הגעגועים

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

ההדדיים של היוצר והיצירה. המדרש והתרגום מקיימים את ההשקפה ההיסטורית. וכן פירשו רש"י, הכוזרי, האבן-עזרא ועוד. ברם, הרמב"ם שהלך בעקבותיו של רבנו בחיי תפס עמדה אוניברסאלית. ואחריו נמשכו חכמי הקבלה. לאמתו של דבר, שני הפירושים לעניין אחד נתכוונו: ליחס שבין הקב"ה והעולם. ברם, זיקה זו מתגלמת בינו לבין היחיד וגם בינו לבין הציבור. כשם שהאלוה מתגעגע להתדבק ביחיד, כך הוא מתאווה להתמיד שכינתו בציבור מיוחד, בציבור נבחר ובאומה מיוחדת. המתיחות היא דו-פרצופית, אוניברסלית על-היסטורית ולאומית-היסטורית. הרמב"ם באגרת תימן השתמשי במובאה משיר השירים לשם תיאור גורלה ההיסטורי של כנסת ישראל. חכמי הקבלה חיברו שני מוטיבים, עולם וישראל, בדרשם את מגילת שיר השירים, אצלם מרמזת מגילה זו געגועי מלכא קדישא ושכינתא. שכינה מצד אחד מסמלת נוכחות האלהים בתוך העולם, ומצד שני את כנסת ישראל שבה מתגלה הודו של הקב"ה. מגילת שיר השירים היא ספר העולם כולו וגם ספרה הייחודי של כנסת ישראל.

התואר קודש קדשים, אשר בו משתמשת המשנה במסכת ידים ביחס לשיר השירים מכוון כלפי סמליות האלהית המתוארת בה. ברם, מבטא תואר זה עקרון הלכתי: מגילה זו לא ניתנה להתפרש כפשוטה. בכל התורה כולה מותר לנו לפרש את הפסוקים בין במדרשם ובין כפשוטם. פשוטו של מקרא מהווה חפצא של תורה. בשיר השירים נתמעט הפשט המילולי מחלות שם תורה ומקומו ירש מדרש הכתובים. המיתודה הסימלית יחידה היא. כל המבאר מגילה זו ע"פ פשוטם של הכתובים ביחס לאהבה בשרית, מחלל קדושתה וכופר בתורה שבעל פה.

← מה בין קריאת שיר השירים בפסח לקריאת שיר השירים בקבלת שבת?

7) **המשל והנמשל בשיר השירים - הרב קוק** (הקדמה לשיר השירים, עולת ראי"ה ב):

... אלה הגעגועים הרבים הפרטיים הנישאים ש"בשיר השירים" המה רשמים של האוצר הגנוז בנפש כלל האומה, אשר בחר לו ד' לשמו ולזכרו... אי אפשר כלל לאוצר כתבי הקודש של האומה הקדושה, שכל תולדתה מלאה רישומי אהבת נפש לצור מעוזה, בימי גדולתה והודה על ידי חסד עליון מלא הוד, ובימי עניה ומרודיה על ידי נהרי נחלי דם ושטף צרות רבות ורעות, אשר כל אלה עוררו את האהבה, חזקוה והוציאוה אל הפועל המורגש - אי אפשר בשום אופן שאלה הגעגועים לא ירשמו בספר באוצר הכללי ששם כל הגיוני קודשנו נחיתים.

אמנם מי שבעת שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל יוכל להשיב "כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה "ובכל נפשך" מתי יבוא לידי ואקיימנו", ולהאריך באותה שעה ב"אחד" עד שיצאת נשמתו, רק הוא יוכל לומר שאין כל העולם כולו כדאי כיום שנתן בו "שיר השירים" לישראל, שכל הכתובים קודש ושה"ש קודש קודשים. אמנם כנטף מים מני ים, כזיק אחד

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

מלהב אש שעד לב השמים, כאות אחד מספר גדול ורחב ידיים, ידע איש אשר כה רמה נפשו להעריך גם כן את האהבה הפרטית הטבעית בערכה הטהור, והיו לו האהבה הטהורה הטבעית והאהבה הלאומית הנאורה והאהבה האלוהית הקדושה ומלאה הוד ערוכות במערכה, "כמגדל דוד בנוי לתלפיות"... ורק ממקור אותה הנפש שנשמתו יצאה באחד, יצאה ההחלטה שכל הכתובים קודש ושיר השירים קו"ק!

מפתח אחרון:

8 כיצד יש להבין את חתימת שיר השירים?

א. ליטש ופופ (מתורגם) - "ברח דודי", כמובן, פירושו "ברח אלי". מטרת המשוררת הייתה לסיים את שיר האהבה הנעים שהגיע לשלמות ולעידון במילה נעימה בהחלט. שלמה ושולמית נשואים כעת והזימון שלה הוא בלתי מוגבל. זה לא מתיישב לא עם עוצמת אהבתה ולא עם עדינות היחס שהיא תיתן ברוח עליזה כל כך הזדמנות לבעלה להשאיר אותה לבדה לזמן בלתי מוגבל. לפיכך עלינו להניח שבזמן שהיא שרה 'ברח, אהובי' היא יוצאת נשענת על זרועו של שלמה. עם השיר הזה שמתפרץ בשמחת האהבה והחיים, המשוררת מייצגת את הזוג האוהב כצועד על הגבעות הפורחות...

ב. הרב שביב - מה יפה היה לו היתה שירת האהבה הגדולה מסתיימת בתמונת האיחוד. אולם לא כך מסתיימת השירה. הנימה החותמת היא דווקא נימה של פירוד, ולא סתם פירוד, אלא פירוד יזום. והרי זה סיום טראגי של מסכת האהבה הגדולה זו שהתחילה ב"ישקני מנשיקות פיהו" - חותמת ב"ברח דודי"! נמצא, כי שירת האוהבים נקטעה באיבה, ואם גם זכו הם לרגעים מאושרים יחדיו, הרי לכלל חיים משותפים קבועים לא הגיעו, ועדיין יש עליהם לצפות לתקופת האיחוד השלם.